

A Bodrogeköz autochton és allochton lakossága

PETER KÓNYA

THE AUTOCHTON AND ALOCHTON POPULATION OF THE BODROGKÖZ REGION

314.925.2

314.925.3

94(437.6):2"17/18"

323.11(437.6)"17/18"

Keywords: East Slovakia. Northeast Hungary. The changes of ethnical and religious composition in the population. Denominational distribution. Surnames.

Bodrogeköz az egykori Zemplén megye egyik, a Kelet-szlovákiai-síkságon elterülő természetes és közigazgatási régiója, melyet északról és nyugat felől a Bodrog, valamint mellékfolyója, a Latorca, dél felől a Tisza ölel körül. A kisebbik északi része Kelet-Szlovákiában a Tóketerebesi járáshoz tartozik, a kiterjedtebb déli területét pedig Északkelet-Magyarországon Borsod-Abaúj-Zemplén megye foglalja magába.

Az említett folyók által behatárolt, észak felé a Kelet-szlovákiai-síkságba beolvadó és a Zempléni-hegység övezte terület földrajzi fekvésénél fogva ősidők óta s még a közelmúltban is vonzotta a különböző etnikumok letelepedését és kultúrák meghonosodását. Az emberi létfeltételek megteremtéséhez és települések létrehozásához a természeti adottságok is hozzájárultak: a mérsékelt klíma, az áradások táplálta terjedelmes termőföldterület és a folyók meg mocsarak nyújtotta védelem. A Felső-Zemplénnel, az Ung megyével és a Tokaji-heggyel meglevő szomszédság az elkövetkező évszázadok folyamán a középkorban és a korai újkorban még inkább növelte e tájegység jelentőségét. A földrajzi adottságok, a természeti körülmények és a természetes határok folytán e terület Zemplén közigazgatási tagolódásának kezdetétől fogva a megye önálló szolgabírói járása lett. Bodrogeköz természetes központja a régebbi időkben a zempléni várban, majd a két mezővárosban, eleinte Zemplénben, majd Királyhelmecezen székelte.

Egyházi központtá a leleszi prépostság vált. Az őskorban Bodrogeköz területén számos etnikum és kultúra váltotta egymást. Többségük a régiót elhagyta vagy összeolvadt az utánuk jövőekkel, s a régészeti leleteken és néhány helynéven kívül úgyszólván semmi nyomuk nem maradt. A régió fokozatos, akár több hullámban vagy kisebb csoportokban lezajlott betelepülése a történeti időkben is folytatódott, amiről már írásos dokumentumok is tanúskodnak. Az őslakosság folyamatosan újabb betelepülőkkel egészült ki, ezáltal változott a terület etnikai, kulturális és vallási arculata. Ennek alakításában századokon át részt vettek szlávok, magyarok, szlová-

kok, ruszinok és kivételszámba menően németek is, a vallásokat tekintve pedig katolikusok, protestánsok, ortodoxok, görög katolikusok és zsidók. A középkorból eredő, majd a korai újkorban és a legújabb korban fennálló nemzetiségi és kulturális sokszínűség bizonyos értelemben a régióban mindmáig megőrződött.

E tanulmány célja a bodrogi közti népmozgásnak az újkorból származó dokumentumok alapján megkísérelt rekonstruálása. Az időkeret az elmúlt három évszázad, melynek folyamán lényegében a tájegység elnyerte mai etnikai-vallási vonásait. Végző soron így képet lehet alkotni a terület lakosságának autochton (őshonos) és a allochton (betelepült) összetételéről, ha – tekintettel az említett viszonyokra – egyáltalán lehetséges ebben a vonatkozásban autochton lakosságról beszélni.

Alkalmazott eljárások és módszerek

Tekintettel kellett lenni arra, hogy a mai nemzetiségi összetétel nem tükrözi az eredeti állapotokat, és nagymértékben a 20. században lezajlott jól ismert és feltárt folyamatok fejleményeinek tekinthető, úgymint: a szlovákok betelepítése az első Csehszlovák Köztársaság idején, a zsidók deportálása, a magyarok egy részének a második világháború utáni kitelepítése, a magyarországi szlovák áttelepülők megjelenése, a nemzetiségi hovatartozás különféle indíttatású, adminisztratív úton történt megváltoztatása. Ennélfogva az eredeti lakosság meghatározásához a 19. század végére kialakult, tehát még az elmagyarosítást megelőző viszonyokat vettem alapul, amelyek az 1881-es, az első, a nemzetiségi hovatartozást is feltüntető népszámlálás adataiban érhetők tetten.

A kutatás a történelmi Bodrogi közhez, Zemplén megye volt bodrogi járásához tartozó 50 község nemzetiségi és vallási viszonyainak vizsgálatára irányult,¹ s kiterjedt további 11 szomszéd községre is. Ezek közül Zemplén (Zemplín) és Szőlőske (Viničky) átmenetileg szintén a Bodrogi közhez tartozott, a 19. század második felében pedig a Sátoraljaújhegyi járás községének számított más helységekkel együtt: Nagy-Bári és Kis-Bári (Malá a Veľká Bara), Borsi (Borša), Csarnahó (Černochoh), Nagy- és Kistoronya, (Veľká a Malá Trňa), Céke (Cejkov), Garany (Hraň), Imreg (Brehov). Ezekben a községekben, minthogy közelebb esnek az egykori szlovák–magyar etnikai határhoz, sokkalta erőteljesebben jutottak kifejezésre a vizsgált folyamatok, és az odaköltöző lakosság nem volt kitéve oly mértékben az asszimilációnak vagy végképp nem került annak hatása alá.

A kutatás a lakosság vallásfelekezeti struktúrájának és a családfők vezetéknevének kombinált összehasonlító elemzésére irányult. Forrásul a megyei adó- és egyházi összeírások szolgáltak, amelyek a 18. századbéli hármastól származtak: a századelő (1715), a század közepe (1756) és a századvég (1792). Az egyházi összeírások esetében a 18. századi adatok: 1782 (református egyház), 1786 (római katolikus egyház), 1792 (görög katolikus egyház) a megelőző századba is visszanyúltak.

A vezetéknevek elemzése persze a nemzetiségi szerkezet megragadásához nem a legmegbízhatóbb módszer (a vezetéknev nyelvtani alakja gyakran függött az adatokat feljegyző személy nemzetiségétől, számtalan esetben, főként ha a név viselőjének foglalkozására utalt, nem feltétlenül egyezett az illető nemzetiségével és nem tükrözte a további nemzedékek asszimilálódását sem). Ilyen esetekben viszont ez

a módszer az egyedüli lehetséges és a vizsgált források szempontjából kifejezetten elkerülhetetlen megoldás. Egyrészt a fennmaradt dokumentumok nem tartalmaznak a nemzetiségi összetétellel kapcsolatos egyéb adatokat (az egyházi vizitációkat és összeírásokat kivéve),² amelyek egyforma mértékben felhasználhatók lennének valamennyi községet tekintve, másrészt viszont éppen a vezetékneveknek hármasszoros idősorba sorolásával történő elemzése és összehasonlítása teszi lehetővé az adott időszakban az autochton és az allochton lakosság körülhatárolását. Ennek az a lényege, hogy az összeírások mindhárom időszelvényben ugyanarra a lakosságra, illetve ugyanolyan társadalmi helyzetű lakosokra, adófizető jobbágyokra vonatkoznak. Gondot az sem jelent, hogy ezek az adóösszeírások nem terjednek ki az egész lakosságra, csak a családfőket veszik tekintetbe, minthogy feltételezhetően az etnikai és a vallási hovatartozás a családon belül egyforma volt, s ez valamennyi időkeretben lehetővé teszi ugyanolyan egységek összehasonlítását. Másrészt az egyházi összeírások és a canonica visitatiók nyilvántartásba veszik az egész azonos vallású lakosságot, amelynek elemzése csak hozzávetőlegesen hasonlítható össze a vezetéknevek vizsgálatával.³

A lakosság vallásfelekezeti összetételének elemzésére és összehasonlítására a megelőző kutatási eredményekkel főként azért van szükség – mint kiegészítő módszerre –, mert a vallási szerkezet csak minimális mértékben van kitéve az asszimilációnak, így a vallási viszonyok hosszabb idő elteltével is utalnak a lakosság migrációjára. Másrészt viszont a vallási viszonyok alakulásánál egyéb jelentős, az autochton és az allochton hovatartozástól független tényezők is közrejátszottak, úgymint a politikai helyzet, az állami szervek aktivitása, a földesúr vallási hovatartozása, az egyházi intézmények működése stb.⁴

A kutatás kezdetén több oknál is fogva abból a feltételezésből indultam ki, hogy Bodrogköz eredeti lakossága a korai újkorban a 18. század elején jócskán megcsappant,⁵ így új, jelentős mértékben nyelvileg eltérő pótlásra volt szükség. Ez a folyamat a 18. század első, majd a második felében is mérsékelt ütemben ment végbe, s csak a század utolsó éveiben zárult le. Még magát a térség kutatását megelőzően ez a hipotézis a Zemplén megye egyéb, az etnikai határ közelében fekvő községeivel (Keresztúr – Zemplínska Teplica, Garany – Hraň) kapcsolatos korábbi kutatások alapján volt számba vehető.⁶ A további bodrogközi népmozgásnak már nem volt alapvető jelentősége a nemzetiségi és vallási viszonyok alakulása szempontjából.

A nemzetiségi és vallási összetétel a 19. század végén

A történelmi Magyarország lakosságának összetételéről szóló első megbízható adatok az 1881-es népszámlálás eredményeire támaszkodnak. Bár tekintettel arra, hogy az elnemzetietlenítő kormányzati politika a statisztikai adatokban csak a századfordulón kezdett tükröződni, az akkori nemzetiségi viszonyokról adott hiteles képnek tekinthetők.

A Bodrogköz 50 községében 1881-ben 38 031 lakos élt. Ezek döntő többségét (95%) magyarok alkották, szlovákként 581 személyt (1,5%) tüntettek fel, a németekhez 474-en (1,3%) tartozott, és élt ott még 25 ruszin, 2 román és 7 közelebről meg nem határozott nemzetiségű személy, továbbá 35 idegen és 1039 süketnéma, akiknek anyanyelvét a statisztika nem állapíthatta meg.

Mind az 50 községben a magyar lakosság volt meghatározó túlsúlyban. A szlovákok 45 községben éltek. Ebből 25 helységben számuk nem haladta meg a 10 személyt, 10-től 20 főig 11 községben laktak, a 20-tól 30-ig terjedő létszám csak 2 községben, 30-tól 40-ig 4 községben fordult elő, a 40 feletti létszám pedig 3 községre volt jellemző.

A legtöbb szlovák Rad (47 fő) és Luka községben (43) élt, Bodrogszerdahelyen (Streda nad Bodrogom) 4 személy szerepel a statisztikában. Számuk 10 százalék feletti arányt Rad községben ért el (11%), Alsóberecki esetében ez 8 százalék körül mozgott, az 5 százalékot Szinyérben (Svinice) és Luka községben lépte túl. Szlovákok nem laktak Felsőberekiben, Csékén, Lácán⁷ és Pólyánban (Poľany) meg Szentesen (Svätuš).⁸

Ruszinok a régió 9 községében éltek, ebből 6-ban csak egy-egy ruszin személy lakott. Egnél több ruszin élt Kiscigándon (2), Battyánban (Boňany 3), Dobrán (14). A német nemzetiségűek viszonylag magas száma nem tükrözi a valós nemzetiségi összetételt. Ügyszólván szinte valamennyi német zsidó volt, akik csak valamivel korábban költöztek ide Galíciából, illetve a megye északi járásaiból, és még nem magyarosodtak el úgy, mint a bodrogi zsidók 90 százaléka.⁸

Lényegesen eltérő képet mutatott a Bodrogi közvetlen szomszédságában fekvő Újhelyi járás 11 községének nemzetiségi összetétele. Ezekben az 1881-es összeírás szerint a lakosság összlétszáma 5994 személyt tett ki. Ebből 3764 lakos volt magyar (63%), 1947 a szlovák (32,5%) 96 a német (1,6%) és egyetlen ruszin. A maradék egyéb nemzetiséghez vagy a süketnémákhoz tartozott.⁹ Bár a magyarok az összlakosság 63 százalékát alkották, túlsúlyuk az egyes községekben nem volt egyértelmű. Szinte döntően magyarok voltak Kisbári, Nagybári, Csarnahó és Szőlőske. Kisebbségben voltak Cékén, Garanyban, Nagytornyán (Veľká Trňa). Szlovák lakosa egyedül Kisbárinak nem volt. A szlovákok aránya a magyarokhoz képest 5 százalék alatt volt Nagybáriban (1,4%), Szőlőskén (1,9%), Csarnahón (2,9%), 5 százalék feletti és 10 százalék alatti arányban éltek Borsiban (5,6%). Számuk meghaladta a 10 százalékot Imregén (10,4%), Kistoronyán (Malá Trňa, 19%) és Zemplén községben (12,5%). Többségben voltak Cékén (80%), Nagytornyán (55%), Garanyban (51,5%). Egyetlen ruszin nemzetiségű személy élt Borsiban, a németeknek ebben a járásban is a zsidók számítottak.

Sokkal bonyolultabbak voltak a 19. század utolsó negyedében a bodrogi viláselekezeti viszonyok. A járás 50 községének 38 031 lakosa közül 18 527 személy volt református, 9231 római katolikus, 6661 görög katolikus és 3548 zsidó. Csekély számban éltek még közöttük evangélikusok (43-an) és ortodoxok (14-en).¹⁰ Református, római katolikus és görög katolikus, valamint zsidó lakosa minden falunak volt.

A református lakosság a másik két keresztény vallásfelekezettel szemben 25 községben volt túlsúlyban. Legkisebb számban, 50 főnél kevesebben 5 községben – Cséke, Dobra, Kaponya (Kapoňa), Rad, Szentmária (Svätá Mária) – éltek. A római katolikus lakosok a másik két keresztény vallással szemben 7 községben voltak többségben: Battyán, Lelesz, Rad, Szentmária, Nagytárkány (Veľké Trakany), Véke (Vojka), Zétény (Zatín), minimális számban 10 községben éltek: Felsőberek, Cséke, Nagycigánd, Dobra, Kiscigánd, Nagycigánd, Kiskövesd, Pálfölde, Semjén, Kisújlak (Nová Vieska nad Bodrogom). A görög katolikus lakosok a másik két keresztény vallásfelekezethez tartozókhöz képest 5 községben voltak többen: Bély, Boly,

Dámóc, Dobra és Pólyán, 50 hívótól kisebb számban 12 községben éltek: Kiscigánd, Kisdéres (Malý Horeš), Nagydéres (Veľký Horeš), Kaponya, Kiskövesd (Malý Kameneč), Örös (Strážne), Pálfölde (Pavlovo), Ricse, Nagyrozvágý és Semjén, Szentés, Kisújlak.¹¹

A magyar lakosság abszolút túlsúlya folytán a nemzetiségi és a vallási struktúra összevetése valamennyi községet illetően minimális eredménnyel jár. Ilyen értelmű adat, hogy a legtöbb szlovák lakossal rendelkező Radban a római katolikusok voltak többségben, a reformátusok száma pedig jelentéktelen volt.

Az adatok viszont itt is különböznek a szomszéd járás 11 községével összevetve. Ezekben 2300 református, 1701 római katolikus, 1582 görög katolikus vallású és 400 zsidó élt. Tehát ezekben is túlsúlyban voltak a reformátusok, viszont nem olyan mértékben, mint a Bodroγκözi járásban. A református lakosság a másik két keresztény vallásfelekezettel szemben 5 községben volt többségben (Kisbári, Nagybári, Csarnahó, Szóllóské, Kistoronya és Zemplén). A reformátusok száma csupán egy községben, Cékében nem érte el az 50 főt. A római katolikusok szintén csak Cékében voltak többségben a másik két keresztény vallásfelekezettel szemben. A görög katolikusok ugyancsak egy községben, Borsiban domináltak. A római katolikusok minimális, 50 személynél alacsonyabb számban három községben – Kisbári, Nagybári és Csarnahó – éltek, a görög katolikusok viszont csak két községben, Kisbáriban és Csarnahóban. Viszonylagos egyensúlyban a három keresztény vallásfelekezet hívei Garanyban és valószínűsíthetően Imregben voltak. A felsorolt adatok már sokkal jobban igazodnak az egyes községek nemzetiségi összetételéhez. Legnagyobb számban a római katolikusok – a legkisebb arányt képviselő reformátusokkal szemben – Cékében éltek, abban a községben, ahol döntő többségben szlovákok laktak. Hasonlóan abban a három községben – Nagybári, Csarnahó és Szóllóské –, ahol a római és a görög katolikusok a legkevesebb, a reformátusok pedig a legtöbb hívóval rendelkező felekezetet alkották, a magyar lakosság volt a legszámottevőbb.¹²

Az említett adatokból több következtetés adódik. A szlovák etnikai terület községében, illetve a nyelvhatáron közvetlen kölcsönös függőség állt fenn a lakosság nemzetiségi és vallási összetétele között, miközben a két katolikus vallásfelekezethez tartozók számának növekedésével nagyobbodik a szlovák etnikum aránya is, a reformátusok túlsúlya a magyar nemzetiség dominanciájára is utal. Kivételnek számít Borsi község, melynek fekvése mélyebben beágyazódik a magyar etnikai területbe. A Bodroγκöz esetében nem ez volt a helyzet, és a tarka vallási szerkezetnek nem felel meg a nemzetiségi összetétel sokrétúsége. A bonyolult vallási viszonyok úgyszintén a megelőző évszázadokban végbement erőteljes népvándorlásokra és a nem őslakosság számottevő részének jelenlétére utalnak. Az a tény, hogy a 19. század második felében ezek a viszonyok már nem vetültek át kellőképpen a nemzetiségi összetételbe, feltehetően többféle ok közrejátszását jelzi. Elsősorban ez a térség nem a szlovák etnikai terület szomszédságában fekszik. A népmozgás nem volt intenzív, viszonylag hosszabb időszelvényben ment végbe, és nem volt egyirányú. Mindez a bevándorlókat sokkal inkább kitette a többségi lakosság asszimilációs hatásának, ami az etnikai, nem pedig a vallási hovatartozásban jutott kifejezésre.

Az etnikai és vallási összetétel nyomon kísérése, ami az említett következtetések visszaigazolására lesz hivatott, a további fejezetekben jut szerephez.

Bodrogköz ősi településtörténete

Bodrogköz a bevezetőben említett okoknál fogva már az őskorban lakott terület volt. A legrégebb kőkorszakba visszanyúló emberre utaló leletek csak szórványosan maradtak fenn, amelyek még nem tekinthetők a tartós jelenlét bizonyítékainak. A paleolitik korból származó eszközök a szomszédos Zemplén határából kerültek elő, a fiatalabb paleolitik időszakába tehető leleteket Szőlőskén tárták fel. A legújabb kőkorszaki, a neolitikumban élt emberfaj jelenlétéről a vonaldíszes kerámiai kultúrához sorolt lelettel Nagytárkány szolgált. A fiatal neolitik korszak Tisza menti és Bükk hegyi kultúrájának maradványai a zempléni határban bukkantak elő. Zétényben a viszonylag rövid tartamú eneolitikum, a vas felhasználása előtti utolsó szakaszra jellemző bronzkorszaki leleteket találtak. Az ősembert erre a területre az obszidián-lelőhelyek is csábították, e kőzet a pattintott szerszámkészítés fontos nyersanyagának számított a Bodrog partján, Kis- és Nagybári környékén.¹³

A bronzkorszakkal kezdődik Bodrogköz intenzívebb betelepülése. Míg a megelőző időszakokban az ember ebben a térségben csak véletlenszerűen fordul elő, és telephelyeik csak szórványosan akadnak, a bronzkori és a későbbi időszakokban kifejlődött mezőgazdasági kultúrák kezdik céltudatosan kihasználni az említett természeti adottságokat: a termőföldet, a mérsékelt éghajlatot és a természet adta védelmi lehetőségeket. A legrégebbi bronzkori leletek Bodrogszerdahelyen kerültek felszínre; Szomotor határában sikerült feltárni a kora kőkorszaki gávai kultúra erődtémenné kiképzett telephelyét. A Zemplén község melletti dombon, a Bodrog túloldalán a korai vaskorszakban erődtéssel ellátott várat építtetett a kelta-trák lakosság. Zemplén község és más helységek határában a római kori, időszámításunk első négy évszázadából származó leletek is előkerültek. A szlávok bejövetele erre a területre a 8. század körüli időszakra esik. Jelenlétüket számos lelet igazolja. A legismertebbnek a királyhalmeci kataszterben megmaradt sírhalmok és az örösi, valamint a Nagykövesd határában felfedezett sírdombok számítanak.¹⁴

Épp a szlávoknak a 8. és a 9. század körüli megjelenésétől datálható Bodrogköz betelepülésének folytonossága. A ma is létező községek többségének eredete ebbe az időszakra nyúlik vissza, amiről Ferdinand Uličný szerint számos helységnév is tanúskodik. Könyve alapján Bodrogköz 50 községének legalább fele egyértelmű szláv (illetve szlovák) eredetre utal.¹⁵ A 9. század végén érkeznek erre a területre a magyarok ősei, akik a rákövetkező évszázadban saját falvakat hoztak létre, vagy a meglévő szláv helységekben telepedtek meg.

Míg Bodrogköz és a szomszédos, e régiótól nyugatra és északra fekvő helységek Zemplén megye legrégebbi szláv települései közé tartoztak, ezt a térséget a magyarok is viszonylag korán és nagy számban benépesítették. A 11. század elejéig ez a táj és a megye említett, Bodrogközhez közel eső részei magyarlakta területté váltak.¹⁶ A magyarok korai jelenlétét úgyszintén néhány helységnév (Tárkány) és számos régészeti lelet bizonyítja: Agárd, Karos, Vécs, Dobra, Szinyér,¹⁷ főként pedig a szomszédos Zemplénben fellelt fejedelmi sír maradványai igazolják. Örös község elnevezése arra utal, hogy hol is húzódott a határárok első vonala, igazolva Bodrogköz északi határainak királyi őrség általi biztosítását.

A Magyar Királyság létrejöttétől utáni századokban Bodrogköz folyamatosan lakott terület volt, amiről számtalan írásos dokumentum és kora középkori építészeti em-

lék (a szentesi és a karcsai templom, a leleszi kolostor stb.) tanúskodik. A települési struktúrában a virágzó és kései középkorban nem következtek be érdemleges változások. Bodrogeközt nem érintette lényegesen sem a német, sem a vlach kolonizáció. Ebben az időben a régió csupán egypár földesúri létesítésű faluval gyarapodott.¹⁸ A lakosság többsége földművelésből, bortermesztésből élt, néhány földesúri mezőváros (Királyhelmece, Lelesz, Perbenyik, Nagytárkány, a Bodrog túloldalán pedig Zemplén) viszont a helyi kereskedelem és kézművesség központjává vált.

A késői középkorban Bodrogeközben és Zemplén megye környékén magyar nyelvű jobbágyok és kismemesek éltek, akik egészen a 16. század közepéig katolikusok voltak. Változást a reformáció hozott, mely az ország keleti területein a 16. század második felétől kezdett terjedni. Ennek folytán a következő század elejéig a vallási hovatartozás lényeges változáson ment keresztül, és Bodrogeköz a szomszédos járások lakosságával együtt szinte kizárólag református vallású volt.

A 17. század első feléből származó *canonica visitatio* (az egyházmegyei látogatás) adatai szerint Bodrogeköz 46 községében és a Bodrog túloldalán levő 11 községben összesen 29 református egyházközséget és főkegyházközséget tartottak nyilván. Főkegyházközséggel rendelkező egyházközségek a következő helységekben voltak: Szőlőske (Vécs, Szomotor) Kisbári (Nagybári, Csarnahó), Céke, Garany, Imreg, Zemplén (Kisújlak, Szentmária, Pálfölde), Nagygéres (Örös), Szentes (Véke, Rad, Szinyér), Alsókörtvélyes – Hrušov, Boly (Zétény, Szolnocska), Királyhelmece (Kisgéres), Bacska (Kaponya), Battyán (Csernő), Nagytárkány (Bély), Perbenyik (Láca), Nagyrozvág, Cigánd, Semjén (Ricse), Karád, Luka, Karcsa (Pácin), Nagykövesd (Kiskövesd), Bodrogszerdahely (Bodrogszög, Karos, Felsőberecki), Alsóbercki (Vajdácska), Kisrozvág (1611-től Nagyrozvág), Agárd, Kistárkány, Nagytoronya (Kistoronya), Sátoraljaújhely (Borsi), Újlak – Novosad (Garany).¹⁹

Bodrogeköz lakossága a 18. század elején

A 18. század folyamán jelentős országos események zajlottak le, amelyek nyomán az ország egész területén érzékletes változások következtek be a demográfiai viszonyokban, a településszerkezetben, a vallási és etnikai összetételben. A törökellenes harcok, kiváltképp a 17. század végén lezajlott felszabadító háború, a Habsburg-ellenes felkelés hadművelési akciói, a fosztogatások és a Habsburg-seregek fenntartásának hatalmas költségei, a fertőző betegségek, főleg a pestis járványos terjedése a lakosság tetemes megfogyatkozásával, sőt egyes területek elnéptelenedésével járt. Az uralkodó, valamint a katonaság és egyes földesurak által támogatott erőszakos rekatolizálás a vallási összetételnek fokozatos, a katolikus egyháznak kedvező megváltozásához vezetett.

Zemplén megyében a Habsburg-ellenes felkelés pusztító eseményei, a seregek vonulásának következményei a felszabadító háború folyamán, valamint az itt 1709–1710-ben kitört járvány főként a sík területeket sújtotta. Nagymihály (Michalovce) és Tóketerebes (Trebisov) környékével együtt Bodrogeköz is a legnagyobb csapást szenvedett területek közé tartozott. Másrészt viszont a rekatolizálás 1710-ig nem érintette különösebben ezt a régiót, és a leleszi kolostor, valamint néhány földesúr (Báthory Zsófia) rekatolizáló törekvései kivételével nem tükröződött a lakosság vallási összetételében. Így feltételezhetően Bodrogeköz a szomszédos

Zemplén megyei területekkel együtt a 18. század küszöbén még teljesen református vallású volt.

Az egész ország 18. század elejei benépesedési állapotáról az 1715-ből származó első országos összeírás ad képet. Az adatok kiterjednek az adózókra, tehát a jobbágyokra, a földesúri mezővárosokra és városokra, a szabad királyi városok és királyi bányavárosok polgárságára.

A Bodroghközzel szomszédos említett községek 18. század elejei demográfiai viszonyainak, valamint települési helyzetének a feltárására törekedve az 1715-ben készült összeírásban szereplő 56 község adatait elemeztem, ebből 45 község Bodroghközhez és 11 község a szomszédos Újhelyi járáshoz tartozott. Bodroghköz térségéből az alábbi községek adatait vizsgáltam: Királyhelmece, Battyán, Vajdacska, Zétény, Csernő, Agárd, Dobra, Kisgéres, Nagygéres, Kiskövesd, Nagykövesd, Bodrogszerdahely, Alsóberecki, Felsberegki, Láca, Pácin, Nagycigánd, Kiscigánd, Kaponya, Véke, Kisújlak, Rad, Szinyér, Boly, Szolnocska, Pólyán, Kistárkány, Nagytárkány, Bacska, Szentmária, Lelesz, Perbenyik, Bély, Szentes, Szomotor, Bodrogszög, Ricsó, Semjén, Cséke, Nagyrozvágy, Kisrozvágy, Örös, Karcsa, Leányvár. A szomszéd járásból a következő falvakat elemeztem: Kisbári, Nagybári, Borsi, Csarnahó, Céke, Garany, Imreg, Kistoronya, Nagytoronya, Szőlőske, Zemplén.

Az összeírás adatai egyértelműen igazolják a régió 18. század eleji lepusztulását és elnéptelenedését. Az 1009 jobbágybirtokból az említett falvakban 456 (45%) volt lakott és 553 (55%) néptelen. Az elemzett 56 községből csak 11-ben volt 5-nél kevesebb elhagyott birtok, 10 községben 5-nél több, de nem haladta meg a lakott birtokok számát. A legnagyobb csoportot azok a községek alkották, amelyekben több volt az elhagyott, mint a lakott birtok. Az összeírás szerint 35 (64%) számított ilyen községnek. Egy elhagyott birtok volt Pálföldén, 2 elhagyott birtok Szőlőskén, Bacskában, Alsóbereckin és Karcván. Nincs elhagyott porta feltüntetve Kiscigádon és Leányváran. A legtöbb elhagyott birtok (40) Szőlőskén volt, 30-nál több Királyhelmece (36) Zemplénben (38), több mint 20 volt Nagycigádon (22), Battyánban (24), Dobrán (26), Kistoronyán (22), Agárdon (24), Bélyben (26).²⁰

A családfők vezetéknevének vizsgálata (főként férfiakkal, esetleg özvegyekkel kapcsolatban) azt mutatta, hogy valamennyi községben a magyar nevek domináltak a szlovákkal és a ruszinnal szemben. A szlovák és a ruszin vezetéknevek 457 családfőből elérték a 40-et (10,5%). A szlovák nevek előfordulása alapján a községek három csoportba sorolhatók. Ezek közül a legnagyobb 30 községet (57%) foglal magába, amelyekben nem szerepelt szlovák vagy ruszin vezetéknev. További 15 községben csupán egy szlovák vezetéknev akadt, és csak a legkisebb, 10 községből álló csoportban volt 2 vagy annál több szlovák, illetve ruszin vezetéknevet viselő személy. Zemplénben élt a legtöbb (7) szlovák vezetéknevű személy, de ez a családfők csupán 22 százalékát tette ki. A legnagyobb arányt Céke képviselte, ahol 6 szlovák, illetve ruszin vezetéknev 40 százalékot jelentett, továbbá 4 szlovák vezetéknevet jegyeztek fel Csarnahóban, 3-at Borsiban és Zétényben, 2-öt Nagytoronyán, valamint Kistoronyán és Királyhelmece, Battyánban és Vajdacsán. Érdekesnek számít, hogy e 10 községből 6 nem a Bodroghközben, hanem a szomszédos Újhelyi járásban, tehát a szlovák nyelvterület szomszédságában volt. Külön esetnek tekinthető Pálfölde, ahol 4 telekbirtokos közül 2 magyar, 2 pedig szlovák vezetéknevet viselt.²¹

További érdekesség, a Tót (a régi magyar nyelvben szlovákot jelentett) vezetéknev gyakori előfordulása. Az összeírásban együttesen 34 személy szerepelt ezzel a vezetéknevel, akik 23 különböző községben éltek. E vezetéknev gyakori előfordulását és egyértelmű jelentését tekintve megállapítható, hogy viselőik vélhetően a kései középkorban és kora újkorban (amikor még a vezetéknev-használat nem állandósult) a Bodrogközbe és a szomszéd községekbe betelepült szlovákok leszármazottai voltak. Hasonlóan magyarázható a 7 községben előforduló 7 Orosz vezetéknev esete is, mely nyilván a ruszin származású orosz óhitű betelepültektől eredeztethető, csakúgy az egyedüli Lengyel vezetéknev is, mely úgyszintén az első galíciai ruszin betelepülőkre vezethető vissza. A néviselők eredeti etnikai hovatartozására utalhat a Német, Oláh (Román) és Rác (szerb) vezetéknev is.

Bodrogköz lakossága a 18. század közepén

A 18. századi települési és etnikai viszonyok feltárásához Zemplén megye 1756-ból származó adóösszeírásának (dicális) az elemzése szolgált alapul. Ez megint csak az adózó családfőket (férfiakat és özvegyeket) vette számba. Az 1715-ös összeírással szemben viszont kiterjedt az úgynevezett taxalistákra, tehát a legszegényebb kisnemesekre, akik jobbágytelekkel rendelkeztek és adót fizettek. Az említett összeírásból 61 község adatait vizsgáltam, ezekből 50 Bodrogközhez tartozott, 11 pedig a szomszéd járáshoz. A bodrogközi községekből az alábbiakat elemeztem: Vécs, Alsóberecki, Felsőberecki, Karos, Pácin, Szentes, Kisgéres, Nagygéres, Karcsa, Örös, Szentmária, Rad, Szinyér, Véke, Királyhelmece, Kiszrovvagy, Nagyrovvagy, Nagycigánd, Cséke, Láca, Perbenyik, Bély, Leányvár, Kistárkány, Kaponya, Lelesz, Szolnocska, Boly, Karád, Bodrogszerdahely, Nagygéres, Agárd, Battyán, Alsókörtvélyes, Kiscigánd, Dobra, Bacska, Pólyán, Zétény, Pálfölde. A Bodrog túoldalán fekvő községekből ugyanazokat elemeztem, amelyek az előző összeírásban is szerepeltek.²²

A lakottság szempontjából az a legfontosabb adat, hogy a század első felében sikerült pótolni az előző század lemorzsolódását és az egész terület betelepítését. Nemcsak az elhagyott telkek éledtek újra, hanem nőtt a jobbágytelkek száma is. A vizsgált községekben az 1756-os kimutatás szerint 1410 jobbágytelek és 137 taxalista kisbirtok (tulajdonosa adót fizetett, de szabad költözési joggal rendelkezett), tehát összesen 1547 adózó porta volt. A jobbágytelkek esetében az 1745-ös esztendővel szembeni állomány 410 telekkel (40%-kal) és összességében 538 telekkel (53%-kal) gyarapodott. A lakott paraszttelkek száma megháromszorozódott, és a század eleji állapothoz képest 309 százalékos növekedést ért el.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen rövid időn belül végbement lakossági gyarapodás nem természetes úton következett be, hanem csak migráció eredménye lehetett, aminek tükröződnie kellett az etnikai és vallási összetételben is. A vezetéknevek elemzése lehetővé teszi a korábbi összeírásokban nem szerepelt nevek alapján az újonnan jöttek nevének elkülönítését. A szlovák és a ruszin vezetéknevek száma 285-re ugrott, ami már 18,4 százalékot tett ki. Minthogy a taxalisták körében jóval kevesebb volt a szlovák vezetéknevű személyek száma, a valóságban a jobbágylakosság közötti aránya még némileg magasabb lett.

A községeket ez esetben is három csoportba soroltam. Abba a csoportba, ahol 1715-ben a községek aránya még 57 százalékot tett ki, s nem akadt szlovák veze-

téknevű személy, 1756-ban már csak 13 község tartozott: Vécs, Alsóberecki, Felsőbercki, Karos, Pácin, Szentes, Kisdéres, Ricse, Semjén, Csernő, Csarnahó, Kisbári, Nagytárkány. Többségük viszonylag távol fekszik a szlovák nyelvterülettől, így értelemszerűen valószínűleg legkevesbé érintette őket a szlovák vagy a ruszin migráció. A második legnagyobb csoportba azokat a községeket soroltam, ahol legfeljebb 5 szlovák vagy ruszin vezetéknevet jegyeztek fel. Ezeknek a községeknek a száma 33-ra gyarapodott (53%), és közülük 6 esetben fordult elő csupán egy-egy szlovák, illetve ruszin vezetéknev.

A harmadik csoportba azok a községek kerültek, amelyekben 5-nél több szlovák, illetve ruszin vezetéknevű személy élt. Míg 1715-ben csak két ilyen község szerepelt az összeírásban, 1756-ra számuk már 15-re nőtt. A legtöbb ilyen nevű személy (29) Cékében élt, 10-nél több (21) Bodrogszerdahelyen, Nagygéresen (11), Agárdon (17), Imregen (15), Nagytoronján (16). A szlovák és ruszin vezetéknev viselői 3 községben voltak többségben: Céke (28-an a 48-ból), Nagytoronján (16-an a 30-ból) és Alsókörtvélyesen (2-en a 3-ból). Pálföldén még a század közepén is 2 magyar és két szlovák vezetéknev fordult elő.²³

A szlovák és ruszin vezetéknevek a legnagyobb vagy legalábbis lényegesen nagyobb arányban a Bodroglakoson kívüli, a szlovák etnikai területhez közel eső községekben szerepeltek: Céke (29), Nagytoronya (16), Imreg (15), Zemplén (8), Garany (5), Kistoronya (4), Borsi (4). Csak két községben (Nagybári és Szőlőske) élt két szlovák vezetéknevű személy, 2-ben pedig (Csarnahó, Kisbári) ilyen vezetéknevet senki sem viselt.²⁴

A szlovák vezetéknevek abszolút megszorodása és részarányának növekedése – ami már a ruszin vezetéknevekkel kapcsolatban is mutatkozni kezdett – ellenére a vezetéknevek többsége, a betelepülőket is beleértve, a magyar maradt. Ez a körülmény a migráció lassúbb, fokozatos lefolyására utal. A betelepülők többsége a szomszédos, jórészt úgyszintén magyarok területekről származott, és a távolabbi községekbe kisebb csoportok s magányos betelepülők érkeztek.

Bodroglakos lakossága a 18. század végén

Az említett adatokból kiderül, hogy az egész terület vallási összetételének a 19. században tetten érhető tarkasága nem tudható be csupán a 18. század közepén lezajlott migrációs folyamatoknak. Az újonnan betelepülő, más vallású és más anyanyelvű lakosság beáramlásának tehát a következő évtizedekben is folytatódnia kellett. Hasonló, a megelőző két összeírással kapcsolatos elemzést és komparatív összevetést lehetővé tevő anyagokat kínálnak Zemplén megyének a 18. század végéről származó (dicális) adóösszeírások. Ezek ismét csak a jobbágycsoportokat és a telket birtokló családfejeket tüntetik fel. Nem maradtak azonban fenn valamennyi évből. A szóban forgó összeírásokból 49 községet vizsgáltam meg, ezekből 41 Bodroglakoshoz, 8 pedig a Bodroglakos túli szomszédos területhez tartozott. A század közepére vonatkozó elemzésekkel szemben nem vontam be a vizsgálatba néhány bodroglakosi, ma Magyarországhoz tartozó községet, valamint a szomszédos járás néhány északabbra fekvő községét (az 1756-ban már szlovák Cékét és Garanyt), valamint azokat, amelyekről a feljegyzések hiányoznak. Az elemzés Bodroglakosnak a következő községeire terjedt ki: Karcsa, Kisújlak, Ricse, Semjén, Csernő, Kaponya, Karos, Felsőbercki, Kiszóvágy, Kistárkány,

Kisgéres, Luka, Nagygéres, Nagyrozvágy, Örös, Páczin, Szentes, Bodrogszög, Szolnocska, Szinyér, Bacska, Bély, Boly, Dámóc, Királyhelmece, Kiskövesd, Leányvár, Nagykövesd, Nagytárkány, Pálfölde, Perbenyik, Szentmária, Szomotor, Vécs. A szomszéd járásból a következő községeket vontam be az elemzésbe: Kisbári, Borsi, Szőlőske, Imreg, Kistoronya, Nagytoronya, Zemplén.

Ezeknek a községeknek az 1792, az 1793-ból és az 1794-ből származó adóösszeírása 1837 jobbágytelket mutatott ki, ami azt jelenti, hogy a század közepével szemben ismét nőtt a lakosság száma, és pedig 310 jobbágyháztartással (20 százalékkal).²⁵

A jobbágylakosság számának növekedése a század második felében is főként a szlovák és a ruszin etnikai területről származó betelepülőknek tulajdonítható. Az összeírásokban feltüntetett 49 községben összesen 420 szlovák és ruszin vezetéknev szerepelt, ami a jobbágytelekkel rendelkező családfők által viselt vezetéknevek 23 százalékát tette ki. A községeket a szlovák és ruszin nevek szempontjából ismét három csoportra osztottam. Az első csoportba 6 község került, amelyben ilyen nevek nem fordultak elő (Karcsa, Kisújlak, Nagybári, Ricse, Semjén, Kisbári). Tekintettel az elemzésből kihagyott néhány községre, számuk valamivel több lehetett. A második csoportba 18 falut soroltam, amelyekben 5 és annál kevesebb szlovák vezetéknev akadt. Két községben szerepelt egy-egy ilyen vezetéknev. Legnagyobb volt a 25 községet magában foglaló, s azokban 5-nél több szlovák vezetéknevet tartalmazó csoport: Bacska (10), Bély (12), Boly (9), Borsi (14), Dámóc (15), Kistoronya (10), Királyhelmece (9), Kiskövesd (9), Leányvár (14), Nagykövesd (13), Nagytárkány (7), Pálfölde (8), Perbenyik (7), Szentmária (7), Szomotor (8), Vécs (6). Ebben a csoportban 9 olyan község emelhető ki, amelyekben 15-nél több szlovák keresztnév fordult elő: Battyán (16), Lelesz (17), Zemplén (20), Zétény (28), Imreg (21), Pólyán (23), Nagytoronya (28), Rad (25), Bodrogszerdahely (21).

A legtöbb szlovák és ruszin vezetéknev két községben fordult elő: Nagytoronyán (54/28) és Radban (49/25). Számottevő volt az arányuk további községekben is: Borsi (37/14), Imreg (52/21), Leányvár (35/14), Pólyán (61/23), Pálfölde (17/8), Bodrogszerdahely (61/21) és Zétény (64/28).²⁶

A magyar és a szlovák vezetékneveken kívül a községek többségében több-kevesebb tipikus zsidó vezetéknev is akadt, német vagy (leginkább) lengyel alakban. Ezek nem szerepelnek az elemzésben, de azért megerősítik a távolabbról és az északi területekről történő bevándorlás folytatódásával kapcsolatos feltételezést. Értékes adat került elő Leleszt illetően, ahol 6 nem zsidó eredetű német vezetéknev is jegyzékbe vettek.²⁷

A legfrekvenciáltabb szlovák vezetéknevek közé tartoztak: Lacko, Majoroš, Zelenák, Marcin, Reho, Mičák, Kočan, Novák, Janko, Hanušovský, Jastrebský, Urban, Stanko, Danko, Balko, Sopuško, Košík, Košina, Kolesár, Bãňacky, Mihok, Šuhajda, Štefko, Boháč, Bučko, Hatala, Lipický, Holub, Dolník, Šimko, Pristaš, Mokry, Slabý, Ondo, Onder, Báčik, Dorko, Hudák, Seman, Sedlár, Murín, Stankovský, Mihalko, Zajac, Mašlej, Sirochman, Horňák, Bili, Timko, Palinčák, Hromada. A leggyakoribb ruszin vezetéknevek a következők voltak: Vasiľ, Kosťa, Fedor, Hubiščák, Holovčák, Frankovič, Suchoža, Petro, Krajnyik, Maňkovič, Polin, Mitro, Kocak, Dziak, Jacko, Maxim, Petrovčin, Prebihajlo, Korbaľak, Kozák.²⁸

A dicális összeírás adatainak elemzése egyértelműen bizonyítja, hogy a távolabbi szlovák és ruszin községekből történő bevándorlás a 18. század második felében

mindvégig vagy nagy részben folytatódott. A bodrogi régióba ez idő tájt a szomszéd községekből több szlovák és ruszin vezetéknevet viselő személy telepedett be, mint a század első felében, s ezek lényegesen hozzájárultak a terület etnikai és vallási viszonyainak megváltozásához. A községek többségében mindenütt – Céke, Nagytoronya és Rad dominanciát tükröző adataival szemben – kisebbségben voltak a lakosságon belül. A bodrogi és a túlparti adatokról a canonica visitatiók, valamint a 18. század 80-as és a 90-es éveiből származó református, római és a görög katolikus egyházi összeírások tanúskodnak.

A bodrogi vallási összetétel alakulása a 18. század végén

A korábbi időszaktól eltérően a 18. század folyamán lényegesen megváltoztak a vallási viszonyok az egész térségben. A református vallás elvesztette egyedüli és kifejezetten domináns szerepét, a vallási összetételben pedig jelentős részarányra tett szert a római és a görög katolikus egyház.

A rekatolizáció (a katolikus hitre való visszatérés) csúcspontjára érése ellenére a 80-as évek küszöbén is a református egyháznak volt a legerősebb pozíciója a térségben. Nem csupán neki volt a legtöbb híve, de legfejlettebb egyházszervezettel, a legtöbb, a két katolikus vallás plébániáinak számát meghaladó egyházközséggel is rendelkezett a vallási tolerancia első évében.²⁹ 1782-ben Bodrogközben a következő református egyházközségek – fiókegyházközségeikkel együtt – szerepeltek az összeírásban: Karád, Nagy- és Kiscigánd, Alsóberecki (fiókegyházközségei: Vajdácská és Felsőberecki), Luka, Karcsa (Pácin), Nagyrozvágy (Kisrozvágy), Ricse (Semjén), Perbenyik (Láca, Dámóc), Kistárkány (Nagytárkány, Csernő, Agárd, Leányvár), Bacská (Lelesz, Kaponya), Szentes (Véke, Zétény, Szinyér, Boly), Királyhelmece, Szolnocska (Pólyán), Nagygéres (Kisgéres), Örs, Szomotor (Vécs). Külön csoportot alkottak az úgynevezett árva gyülekezetek, azok az egyházközségek, amelyek pap nélkül maradtak, és fiókegyházként nem tartoztak más egyházközségekhez. A Bodrogközben ilyenek voltak: Karos, Bély, Nagykövesd (fiókegyházközség: Kiskövesd). A szomszéd járáshoz tartozó vizsgált 11 község közül református egyházközség volt Szőlőske (fiókegyházközségei: Bodrogszerdahely, Bodrogszög, Borsi), Zemplén (Kisújlak, Pálfölde), Kisbári (Nagybári, Csarnahó), Nagytoronya (Kistoronya). Imreg és Céke pedig Magyarsas (Zemplínske Jastrabie) fiókegyházközségei voltak.³⁰ Árva egyházközség volt Garany, ahol csak röviddel azelőtt történt a pap elűzése és a templom elfoglalása.³¹

Összességében tehát másfél évszázad alatt a bodrogi református egyházközségek száma 23-ról 16-ra apadt, és a 11 szomszédközségben 7-ről 4-re csökkent. A megelőző évszázadtól eltérően 1782-ből fennmaradtak úgyszólván valamennyi egyházközség és fiókegyházközség reformátusainak számszerű adatai is. Karád reformátusainak száma 550 volt, Nagy- és Kiscigánd 921, Alsóberecki 156, Vajdácská 260, Felsőberecki 82, Luka 130, Karcsa 106, Pácin 80, Nagyrozvágy 168, Kisrozvágy 100, Ricse 151, Semjén 123, Perbenyik 188, Láca 184, Dámóc 50, Kistárkány 179, Nagytárkány 85, Csernő 101, Agárd 234, Leányvár 100, Bacská 238, Lelesz 116, Kaponya 15, Pólyán 105, Nagygéres 405, Kisgéres 515, Örs 526, Szomotor 150, Bodrogvécs 103, Szőlőske 172, Bodrogszerdahely 126, Bodrogszög 115, Borsi 60, Imreg 160, Céke 40, Zemplén 363, Kisújlak 38, Pálfölde 61, Kisbári 165,

Csarnahó 313, Nagytoronya 129, Kistoronya 229, Karos 112, Bély 40, Nagykövesd 166, Kiskövesd 300, Garany 182.³² Szinyér és Nagybári községből a hívők számáról nem maradtak fenn adatok. Összességében tehát a térségben az 1782-es összeírás 10 025 reformátust mutatott ki, ebből 8086 személyt Bodrogköz területén, 1939-et pedig a Bodrog túloldalán levő említett 11 községben.

Egészeiben reformátusok a Bodrogköz és a szomszédos Újhelyi járás területén 55 községben éltek. Az egyházközségek és a fiókegyházközségek továbbra is viszonylag népesek voltak. Többségükben, 40 községben (74%) 100 vagy annál is több volt a reformátusok száma. A legtöbb református, 921 személy Kis- és Nagycigándon, Szentesen 555, Karádon 550, Kisdéresben 515 és Királyhelmeceken 506 élt. A reformátusok száma meghaladta a 200-at Nagydéresben (405), Zemplénben (363), Csarnahóban (313), Kiskövesden (300), Vajdácskában (260), Örösben (256), Bacskán (238), Agárdon (234) és Kistoronyában (229). Ugyanakkor létszámuk 25 községben nem érte el a 100-at, ezek közül is 55-nél kevesebben voltak: Kaponyán (15), Vékén (38), Kisújlakon (38), Cékén (40), Bélyben (40), Dámócon (50) és Zétényben (51).

A század végének további, számbelileg jelentékeny felekezete a római katolikus volt. Néhány évvel később, 1786-ban az egész térségben a következő római katolikus egyházközségeket és fiókegyházközségeket tartották számon: Battyán (fiókegyházközség: Csernő, Bacska, Kaponya), Királyhelmece (Kisdéres), Lelesz (Pólyán), Nagykövesd (Alsóberecki, Bodrogszerdahely, Bodrogszög, Felsőberecki, Karcsa, Kiskövesd, Kisrosvány, Nagyrosvány, Luka, Nagydéres, Örös, Pácín, Szentes), Nagytárkány (Agárd, Bély, Cséke, Dámóc, Karád, Kiscigánd, Nagycigánd, Dobra, Kistárkány, Láca, Leányvár, Perbenyik, Ricse, Semjén), Rad (Kisújlak, Szinyér, Szomotor, Vécs), Zétény (Boly, Szolnocska, Véke), Céke (Csarnahó, Kisbári, Nagybári, Pálfölde, Szentmária, Zemplén) míg Imreg és Garany Barancs (Zemplínsky Branč) fiókegyháza volt, Vajdácská Sárospataké, Borsi, Kistoronya, Nagytoronya és Szőlőske pedig Sátoraljaújhely fiókegyháza volt.³³ Bodrogköz területén így 1786-ban 7, a szomszédos 11 községben pedig 2 római katolikus egyházközség volt. Esetükben is fennmaradt a hívők létszáma: Battyánban 344, Csernőben 48, Bacskában 56, Kaponyában 66, Királyhelmeceken 160, Kisdéresben 2, Leleszen 698, Pólyánban 29, Nagykövesden 162, Alsóberceken 37, Bodrogszerdahelyen 89, Bodrogszögön 5, Felsőberceken 27, Karcsán 11, Kiskövesden 9, Kisrosványban 51, Nagyrosványban nem voltak római katolikusok, Lukán 4, Nagydéresben 69, Örösben 4, Pácínban 70, Szentesen 32, Nagytárkányban 136, Agárdon 49, Bélyben 150, Csékén nem éltek római katolikusok, Dámócon 48, Karádon, Kis- és Nagycigándon nem éltek, Dobrán 26, Kistárkányban 65, Lácán 17, Leányvárott 6, Perbenyikben 23, Ricse és Semjénben nem laktak, Radban 237, Kisújlakon 43, Szinyérben 49, Szomotoron 10, Vécsében 44, Zétényben 275, Bolyban 87, Szolnocskában 164, Vékén 203, Garanyban 195, Cékén 502, Csarnahóban 1, Kisbáriban 7, Nagybáriban 8, Pálföldén 22, Szentmárián 161, Zemplénben 54, Imregen 170, Borsiban 70, Kistoronyán 33, Nagytoronyán 81, Vajdácskán 23, Szőlőskén 5.³⁴ Összességében az egész térségben 4892 római katolikus egyházhöz tartozó személy élt, közülük Bodrogközben 3766, a szomszédos 11 községben 1126.

Római katolikus egyházközségek és fiókegyházközségek 1786-ban Bodrogköz területén, a szomszédos 11 községgel együtt 60 mezővárosban és faluban voltak, 100-nál több hívő azonban csak 14 községben élt (24%). A legtöbb római katolikus

lakosa a következő községeknek volt: Lelesz 698, Céke 503, Battyán 344, Zétény 275, Rad 234, Véke 203, Garany 195, Imreg 170, Szolnocska 164, Nagykövesd 162, Szentmária 161, Királyhelmece 160 és Nagytárkány 136.

Kevesebb mint 55 római katolikus személy élt 37 községben (61%). Nem voltak római katolikus lakosai a következő fiókegyházközségeknek: Nagyrozvág, Cséke, Nagycigánd, Ricse, Semjén. 20-nál kevesebb római katolikus élt Csarnahóban 1, Kisgéresen 2, Kiscigándon 3, Luka-Bodroghalmon 4, Örösben 4, Bodrogszögben 5, Szőlőskén 5, Leányvár-Révleányváron 6, Kisbáriban 7, Nagybáriban 8, Kiskövesden 9, Szomotoron 10, Karcsán 17, Lácán 17. Ezekon kívül ebbe a kategóriába tartozik még: Pálfölde 22, Perbenyik 23, Vajdáccka 23, Dobra 26, Felsőberecki 27, Pólyán 29, Szentés 32, Kistoronya 33, Bodrogszerdahely 37, Kisújlak 43, Vécs 44, Csernő 48, Dámóc 48, Agárd 49, Szinyér 49, Kisrozvág 51, Zemplén 54.³⁵

A görög katolikus lakossággal, illetve egyházközségekkel kapcsolatos legrégibb összehasonlítható adatok a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség 1792-ből származó összeírásában szerepelnek. Ebben az évben Bodroghközben és a szomszédos 11 községben a következő görög katolikus egyházközségeket és fiókegyházközségeket tartották számon: Agárd (Nagytárkány, Kistárkány, Leányvár), Cséke (Kisrozvág, Nagyrozvág, Láca, Semjén, Ricse, Kis- és Nagycigánd, Kis- és Nagygéres), Dámóc, Dobra (Bély, Battyán, Baccka, Perbenyik, Csernő, Szentés), Pólyán (Boly, Zétény, Véke, Lelesz, Királyhelmece, Szolnocska, Kaponya, Szinyér), Bodrogszerdahely (Szőlőske, Szomotor, Nagykövesd, Kiskövesd, Pácin, Karos, Luka, Alsóbereckzi, Felsőbereckzi, Bodrogszög, Vécs, Karcsa), Céke (Zemplén, Imreg, Rad, Szentmária, Újlak, Nagybári, Pálfölde, Csarnahó, Kisbári). Borsi és Kistoronya Sátoraljaújhely fiókegyházközsége, Garany Újlak (Novosad) fiókegyházközsége, Vajdáccka Sárospatak fiókegyházközsége, Nagytoronya pedig Velejte (Vel'aty) fiókegyházközsége volt.³⁶

Bodroghköz területén volt 5, a szomszédos Újhelyi járásban 2 görög katolikus egyházközség székhelye, ugyanakkor több bodroghközi fiókegyházközség tartozott hozzájuk. Úgyszintén a görög katolikus egyházközségek híveinek községenkénti száma is fennmaradt: Agárd 256, Nagytárkány 109, Kistárkány 29, Leányvár 9, Cséke 85, Kisrozvág 29, Nagyrozvág 18, Láca 8, Semjén 3, Ricse 5, Kis- és Nagycigánd 2, Kis- és Nagygéres 9, Dámóc 208, Dobra 266, Bély 202, Battyán 162, Baccka 135, Perbenyik 113, Csernő 13, Szentés 25, Pólyán 324, Boly 118, Zétény 131, Véke 66, Lelesz 113, Királyhelmece 88, Szolnocska 30, Kaponya 44, Szinyér 67, Bodrogszerdahely 332, Szőlőske 28, Szomotor 78, Nagykövesd 97, Kiskövesd 4, Pácin 36, Karos 10, Luka 21, Alsóberecki 8, Felsőberecki 31, Bodrogszög 26, Vécs 39, Karcsa 5, Céke 296, Zemplén 136, Imreg 174, Rad 95, Szentmária 37, Kisújlak 15, Nagybári 15, Pálfölde 11, Csarnahó 2, Kisbári 1, Borsi 126, Kistoronya 110, Garany 66, Vajdáccka 125, Nagytoronya 142.³⁷ Összesen tehát 56 községben 4917 görög katolikus élt, ebből 3849 Bodroghközben, a Bodrog túloldalán levő 11 községben pedig 1068.

Bodroghköznek és a szomszédos 11 helységnek a 18. század végén görög katolikus egyházközsége és fiókegyházközsége 55 mezővárosban és faluban volt. Ebből 19-ben (34%) a hívők száma meghaladta 100-at. A legtöbb görög katolikus az alábbi helységekben élt: Bodrogszerdahely 332, Pólyán 324, Céke 296, Dobra 266, Agárd 256, Dámóc 208, Bély 202, Imreg 174, Battyán 162, Nagytoronya 142, Zemplén 136, Baccka 135, Zétény 131, Borsi 126, Boly 118, Perbenyik 113, Lelesz 113, Kistoronya 110, Nagytárkány 109. 55-nél kevesebb görög katolikus 29

községben élt (55%). Ebből 16 községben 20-nál kevesebb volt a hívők száma: Kisbári (1), Kis- és Nagycigánd (2), Csarnahó (2), Semjén (3), Kiskövesd (4), Ricse (5), Karcsa (5), Lácza (8), Alsó-Bereczki (8), Kis- és Nagygyéres (9), Karos (10), Pálfölde (11), Csernő (13), Kisújlak (15), Nagybári (15), Nagyrozvágy (18). Ebbe a csoportba tartoztak még az alábbi községek: Luka (21), Szentés (25), Bodrogszög (26), Szőlőske (28), Kistárkány (29), Kisrozvágy (29), Szolnocska (30), Felsőbercki (31), Pácin (36), Szentmária (37), Vécs 4, (39), Kaponya (44).³⁸

Bodrogközben és a szomszédos 11 községben a 18. század végén tehát összeségében 10 025 református, 4892 római katolikus és 4917 görög katolikus élt. A reformátusok a keresztény vallásfelekezet 50,6 százalékát, a római katolikusok 24,6 százalékát, a görög katolikusok 24,8 százalékát tették ki. A református egyház tehát a hosszan tartó rekatolizálás ellenére továbbra is nemcsak a legtöbb hívet tudhatta magáénak, hanem a legfejlettebb egyházi szervezetnek is számított. Az életképes református egyházközségek száma (21) meghaladta a római katolikus (9) és a görög katolikus (7) egyházközségek együttes számát. A református egyházközségek és fiókegyházközségek sorában többségben voltak a 100-nál több hívővel rendelkező nagy egyházi szervezetek. A római katolikus és görög katolikus egyházközségek szerkezete hasonló volt, melyen belül csekély volt a népesebb (100-nál több személyt számláló) egyházközségek aránya, és túlsúlyban voltak az 55-nél kevesebb hívőt számon tartó egyházközségek és fiókegyházközségek.

Az egyes községek vallási struktúrájának összehasonlítása alapján elmondható, hogy az egész térség vallási összetétele sokrétű volt. Egyetlen községben sem laktak csak ugyanahhoz a felekezethez tartozó személyek. A vallási egyöntetűség Bodrogköz déli részén volt jellemző, ahol a református lakosság volt túlsúlyban, és minimális volt a két katolikus felekezet aránya (Nagyrozvágy, Cséke, Kis- és Nagycigánd, Ricse, Semjén). Előfordultak azonban a szomszéd terület déli részén is (Csarnahó, Kisbári). Mindez igazolni látszik azt a feltételezést, hogy a katolikus lakosságot a szlovák és ruszin etnikai területről származó bevándorlók utódai alkották. Érdekes eredményekkel szolgált az az összehasonlítás is, amely aszerint vetette össze a községek két csoportját, hogy melyikben szerepelnek a legkisebb számban és melyikben a legnagyobb számban az egyes felekezetek. A legkevesebb református lakossal rendelkező 7 község közül 3 (Véke, Céke, Zétény) a legtöbb katolikus magukénak tudó községek csoportjába tartozott. Ezenkívül ide számíthatók még azok a községek is, amelyek nem szerepelnek a református canonica visitációban (Battyán, Rad), továbbá 2 község, ahol a legkevesebb református élt (Bély, Dámóc) a legtöbb görög katolikkal rendelkező községek csoportjába sorolható. Abból a 14 községből, ahol a legtöbb (200-nál is több) református személy élt, csupán 3 (Királyhelmece, Vajdácaska, Bacska) nem tartozott a római és görög katolikusok által legkisebb számban lakott községek csoportjába. Ugyanakkor 6 helységet foglal magába azoknak a községeknek a csoportja, ahol a legtöbb római és görög katolikus lakos élt (Lelesz, Céke, Battyán, Zétény, Imreg, Nagytárkány). Viszont a görög katolikusok és reformátusok által legnagyobb számban lakott községek csoportjában 5 község (Zemplén, Vajdácaska, Bacska, Agárd, Kistoronya) szerepelt, de a legtöbb római katolikus és református lakossal rendelkező községek csoportjába csupán Királyhelmece sorolható. Hozzá kell azonban tenni, hogy itt a római katolikus lakosság kifejezetten kisebbséget alkotott, minthogy a felekezeti struktúrában a reformátusok háromszoros többségben voltak.

Ugyancsak érdekes a Bodroghközi és a szomszédos Újhelyi járás községeinek összehasonlítása. A legtöbb római katolikus lakossal rendelkező 13 község közül csak 3, de a szlovák etnikai területhez legközelebb eső helység (Céke, Garany, Imreg) volt a Bodrog túloldalán, ami ismét csak római katolikus eredetre utalhat. Viszont az a 7 község, ahol a legtöbb görög katolikus személy élt, már ebben a térségben volt (Bodrogszerdahely, Céke, Imreg, Nagytoronya, Zemplén, Borsi, Kistoronya). Ez arra vallhat, hogy a betelepülés ezen a vidéken eltérő módon ment végbe, mint a görög katolikus vallás elterjedése az egész régióban.

Befejezés

Hasonlóan érdekes összefüggések rajzolódtak ki a 18. század végéről származó összehasonlításnak az alapján, amely a 18. század végén a legnépesebb vallásfelekezetekkel rendelkező községek csoportját vetette össze azokkal a csoportokkal, ahol a községekben legnagyobb és legkisebb számban fordulnak elő szlovák vezetéknevek. Valamennyi község, ahol nem találhatók szlovák vagy ruszin vezetéknevek (Karcsa, Kisújlak, Nagybári, Ricse, Semjén, Kisbári), s ugyanígy az a két község (Luka, Örös), ahol egyetlen ilyen vezetéknev akad, abba a csoportba tartozik, amelyben a református vallású lakosok által legnagyobb számban lakott községek, illetve a legkevesebb hívőt számon tartó két katolikus vallásfelekezet vagy mindhárom vallás hívei is szerepelnek. Abból a 9 községből, ahol a legtöbb szlovák és ruszin vezetéknev mutatható ki, 5 egyúttal (Lelesz, Battyán, Zétény, Rad, Imreg) a legtöbb római katolikkal, 8 pedig (Lelesz, Battyán, Zemplén, Zétény, Imreg, Pólyán, Nagytoronya, Bodrogszerdahely) a legtöbb görög katolikus lakossal rendelkező csoportba tartozott. Úgyszintén további 16 községből azok, amelyekben 5-nél több szlovák és ruszin vezetéknev fordul elő, 11 helyégben lakott a legtöbb római vagy görög katolikus személy (Bacska, Bély, Boly, Borsi, Dámóc, Kistoronya, Királyhelmece, Nagykövesd, Nagytárkány, Perbenyik, Szentmária).

Az összehasonlítás felsorolt eredményeiből tehát nyilvánvaló, hogy a legtöbb római és görög katolikus személy a 18. század végén azokban a községekben élt, ahol a legnagyobb számban fordulnak elő szlovák és ruszin vezetéknevek. Ebből világos, hogy mindkét katolikus vallásfelekezet főállományát a szlovákok vagy ruszinok lakta vidékekről származó bevándoroltak s azok utódai alkották. Ez a felfogás azonban túl leegyszerűsítő lenne, ugyanis a további összevetés szembeszökő aránytalanságot mutat ki e vallásközösségekhez tartozó lakosoknak a száma és a szlovák meg ruszin nevek viselőinek a száma között mind abszolút, mind relatív értelemben. Ez arra utal, hogy a római és görög katolikusok nem csekély részének nem voltak sem szlovák, sem ruszin elődei, hanem magyar származásúak voltak. Ezek alighanem eredetileg (a 18. századot megelőzően) a református egyházhoz tartoztak, s a rekatolizáció folyamán az egyik vagy másik szertartás szerinti katolikusok lettek.

A rekatolizáció térségünkben a 17. század első negyedében vette kezdetét, a keleti részeken azonban az első sikerei csak fél évszázaddal később mutatkoztak. Főként 1670 után – amikor is mindkét protestáns egyházat hivatalosan betiltották – volt kénytelen a dél-zempléni református lakosság áttérni a katolikus hitre. Ebben jelentős szerepet játszottak egyes földesurak is, a Bodroghközben és a szomszéd községekben elsősorban Báthory Zsófia, I. Rákóczi Ferenc özvegye. A rekatolizálás-

nak ezek a sikerei csupán átmenetiek voltak, a Thököly Imre meg II. Rákóczi Ferenc személyéhez kötődő Habsburg-ellenes felkelés folyamán a rekatolizáltak többsége visszatért a református egyház kebelére. A rekatolizálás folytatásának kedvező feltételei csak 1711 után, a szatmári béke megkötését követően alakultak ki. Az elkövetkező hét évtized alatt ugyan legálisan létezhetett a két protestáns vallásfelekezet (a lutheránusok és kálvinisták), azonban erőteljesen korlátozva és különböző társadalmi diszkriminációnak kitéve. A földesurak számottevő része áttért a katolikus hitre, és nyomást gyakoroltak a református jobbagyaira, hasonlóan a Habsburg-ellenes felkelés résztvevőitől elkobzott vagyonok katolikus birtoklói.

A rekatolizáció folyamatában fontos szerepet játszottak a premontrei, pálos rendi, minorita és egyéb rendek, amelyeknek a kolostorai Bodrogközben (a premontrei konvent Leleszen, a minorita kolostor Radban) vagy a szomszéd területen voltak (a pálos rendiek Sátoraljaújhelyen, a Radból átköltözött minoriták Imregen), és épp ebben az időszakban fejtettek ki az egész tájra kiterjedő intenzív misszionáriusi hittérítő tevékenységet. A szatmári béke megkötése idején a 18. század elején (1715-ben) az egész Bodrogközben egyetlen római katolikus egyházközség létezett, Leleszen. Az ottani premontreieken kívül 1636-tól a minoriták is jelen voltak e területen, Radban. Annak ellenére, hogy a leleszi premontrei konvent a reformáció idején is fennállt, e mezőváros megőrizte református jellegét. Ehhez minden bizonnyal hozzájárult az a körülmény is, hogy a 17. században a (morvaországi) pernecki konvent irányítása alatt állt.³⁹ A szatmári békekötés után azonban a konvent az új préposttal az élen nekilátott az egyházi élet széles körű megújításának és az erőteljes rekatolizálásnak. Hasonlóképpen jártak el székhelyükön és annak környékén a radi minoriták is. Feltételezhetően mind a premontreiek, mind a minoriták hívására, a megye északi területeiről szlovák katolikus bevándorlók érkeztek. Erre utal a szlovák vezetéknevek magas száma mindkét községben.

Közvetlenül a szatmári béke megkötése után került sor a sátoraljaújhelyi és a battányi római katolikus egyházközség felújítására, és minden bizonnyal még a század közepéig jött létre a cékei egyházközség is. A római katolikus egyház 1718-ban templomhoz jutott Királyhelmeceken, s ugyanabban az évben alakult római katolikus egyházközség Nagytárkányban, 1750-ben pedig Bolyban.⁴⁰

A rekatolizálás ebben a régióban azonban nemcsak a római katolikus egyház, hanem a katolikus kolostorok és a földesurak műve is volt. A római katolikus egyházközségek nem voltak számottevőek és nem voltak képesek – főként a század első felében – lefedni az egész térséget. Ezért valószínű, hogy az ottani református lakosság rekatolizálásában részt vettek az épp a 18. század közepén létrejövő görög katolikus egyházközségek. Igaz, Dél-Zemplénben mind ez ideig nem kerültek elő írásos dokumentumok, amelyek alátámasztanák ezt a folyamatot, közvetve viszont erre vallanak a szomszédos Ung megyéből származó források, ahol a munkácsi püspökség rekatolizálta a református lakosságot. A csekély számú római katolikus egyházközségeken és a földesurakon kívül ezt a folyamatot előmozdíthatták egyéb körülmények is. A görög katolikus vallás a két szín alatti áldozással, a papok házasságkötésének lehetővé tételével és a köznép számára érthető liturgiájával bizonnyal vonzóbb volt a reformátusok számára, mint a római katolikus vallás erőltetése. További nyilván nem jelentéktelen szerepet játszottak a ruszin jövevényekkel kötött vegyes házasságok is. Természetesen ez a folyamat ott volt a legintenzívebb, ahol a református egyházközségek és fiókegyházközségek valamilyen oknál fogva elvesz-

tették prédikátorukat. Az e területen élő görög katolikusok nagy részének magyar származására utalhat az a tény, hogy már a munkácsi püspökség 1806-ból származó összeírása szerint a bodrogi táj valamennyi községében a ruszin mellett a magyar, 8 községben pedig csak magyar volt a liturgiai nyelv (Imreg, Kisbári, Nagybári, Csarnahó, Zemplén, Szentmária, Szinyér, Pálfölde). Csak ruszin nyelvű istentiszteletet 6 községben tartottak (Céke, Alsókörtvélyes, Kisújlak, Borsi, Kistoronya).⁴¹ Ez a tény egyúttal a görög katolikus jövevények gyorsan végbemenő asszimilálását bizonyítja.

Befejezésül Bodrogi és a 11 szomszéd község lakosságának autochton és allochton voltával kapcsolatban a következő megállapítások tehetőek. A bodrogi régió Kelet-Szlovákia legrégebbik folyamatosan benépesített s a középkortól kezdve magyar lakta területe volt. Azonban már a középkorban nyitott volt a főként északról és északkeletről jövő szlovák migrációt illetően. A legkiterjedtebb betelepülési hullám a 18. század (1711 után) folyamán érte ezt a területet, amikor is a lakosok száma négyszeresére nőtt. A más területekkel való feltételezhető párhuzamok ellenére⁴² ez a folyamat a század közepén nem zárult le, s nem jellemezhető egyoldalúan a Zemplén megye északi járásából jövő szlovák vagy ruszin beáramlásként. A bevándorlás, bár kisebb mértékben, a század második felében is folytatódott, amelyben egyaránt részt vett a magyar, a szlovák és a ruszin lakosság. Feltételezhető, hogy úgy, amint az alföldi megyékben avagy Erdély esetében, a migráció folyamán a magyar lakosok itt is a szomszédos területek hasonlóképpen elnéptelenedett, az etnikai határhoz közeli községeit délfelé szorították, s ezek így szabaddá tették az utat az északi járásokból jövő bevándorlók számára. Ezzel magyarázható a sokkal nagyobb számú szlovák vezetőknév előfordulása a táj északi községeiben, amelyek mihamar elszlovákosodtak.

A Bodrogi és a szomszédos községeit benépesítő jövevények tehát magyarok, szlovákok és ruszinok voltak. A migrációval párhuzamosan végbemenő, egyidejű folyamat volt a rekatolizáció, amely a bevándorláshoz hasonlóan visszatükröződő és mindmáig visszatükröződik a régió vallásfelekezeti viszonyaiban. A szlovák jövevények többsége római katolikus, valamennyi ruszin görög katolikus volt. Megjelenésük azonban nem volt annyira számottevő, hogy alapvetően megváltoztassa a térség egyházi viszonyait. A rekatolizáció folyamán azonban a római és görög katolikus egyház hívei a magyar, eredetileg református lakosság révén megszorodtak mind a hazai lakosokat, mind a betelepülőket illetően, akik különböző okokból kifelé áttértek a katolikus hitre. Minthogy az újonnan létrejött római és görög katolikus egyházközségek eredendően kétnyelvűek voltak, a Bodrogi és a szomszédos községek jó részében felgyorsult a szlovák és a ruszin jövevények elmagyarosodása, leszármazottaik pedig a 19. század második felében kizárólag magyar nemzetiségűnek vallották magukat.

Jegyzetek

1. A bodrogi és a szomszéd községek mai szlovák neve a szövegben első előfordulásukkor szerepel. A szlovákiai községekkel együtt található a szövegben ma Magyarországhoz tartozó helységek történelmi elnevezésükkel. Ezeket az alábbi jegyzék – a mai alakjukat is tartalmazva – sorakoztatja fel: Alsóbercki, Agárd (Zemplénagárd), Cséke (Lácacséke), Dámóc, Felsőbercki, Karád, Karcsa, Karos, Kisrosvány, Kiscigánd, Nagy-

- cigánd (Cigánd), Láca (Lácacséke), Leányvár (Révleányvár), Luka (Szeghalom), Nagyrozvály, Pácin, Ricse, Semjén, Vajdácska.
2. A római katolikus canonica visitatiók és egyes görög katolikus összeírások az egyházközségek és fiókegyházközségek szertartási nyelvét is feltüntetik.
 3. A régióban valamennyi vallásfelekezet hívóinek többsége, a zsidókat is beleértve, a század végén magyar nemzetiségűnek vallotta magát.
 4. Elsősorban a reformáció és főleg a rekatolizáció folyamatáról van szó.
 5. A lakosság nagymérvű megfogyatkozását az 1670–1711-ben lezajlott Habsburg-ellenes felkelések és az 1709–1710-ben kitört katasztrofális pestisjárvány okozta.
 6. Kónya, Peter: *Dejiny obce od najstarších čias do roku 1918*. In Ordoš, Ján a kol.: *Zemplínska Teplíca*. Prešov, 2003; Kónya, Peter a kol.: *Dejiny Hrane*. Prešov, 2006.
 7. A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. Budapest, 1882, 379. p.
 8. Uo.
 9. Uo.
 10. Uo.
 11. Uo.
 12. Uo.
 13. Vízdal, Marián: *Pravek Východného Slovenska*. Prešov, 1997.
 14. Uo.
 15. Uličný, Ferdinand: *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce, 2001.
 16. Kniezsa István: *Magyarország népei a XI. században*. Budapest, 2000, 383–384. p.
 17. Uličný, Ferdinand: i. m.
 18. Kniezsa István: i. m. 461. p.
 19. Dienes Dénes: *Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek 16–17. század*. Budapest, 2001.
 20. BAZML: Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV-1005/a, C.Loc.114: A megye községeinek összeírása, 1715.
 21. Uo.
 22. BAZML: Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV-1005/f: Zemplén megye dicális összeírása a 18. század 50-es éveiből.
 23. Uo.
 24. Uo.
 25. BAZML: Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV-1005/d: Dicalis összeírások 1773–1846: Bodroγκöz és a szomszédos Újhelyi járás dicalis összeírásai, 1792–1793.
 26. Uo.
 27. A német vezetéknevű bevándoroltak valószínűleg Morvaországból származtak Lelesznek a pernecki prépostság alárendeltségébe kerülése alatti, évtizedekig tartó időszakából.
 28. BAZML: Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV-1005/d: Dicalis összeírások 1773–1846. Bodroγκszög és a szomszédos Újhelyi járás községeinek összeírásai, 1792–1793.
 29. A türelmi rendelet 1781-ben történt kiadása után a rekatolizációt a tolerancia időszaka követte, teljesen eltérő feltételeket teremtve mindkét protestáns egyház számára.
 30. Dienes Dénes: *A zempléni református egyházmegye összeírása*. Sárospatak, 2003.
 31. Uo.
 32. Uo.
 33. Barsi János (szerk.): *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773–1808)*. Budapest, 1998, 363–371. p.
 34. Uo.
 35. Uo.
 36. Bendász István–Koi István: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkésziségeinek 1792. évi katalógusa*. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1994, 97–109. p.

37. Uo.
38. Uo.
39. *A Kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve II.* Kassa 1904, 721. p.
40. Uo. 479–505., 697–705. p.
41. Udvari István: *A munkácsi görögkatolikus püspökség 1806. évi összeírása.* Nyíregyháza, 1990, 141., 150–151. p.
42. Így például Keresztúr községbe a görög katolikus lakosság beáramlása a 18. század első felében történt, úgyszintén a közeli Garanyban a szlovákok és mindkét katolikus felekezet már a század közepén többségbe került a magyar református lakosokkal szemben.

(Fordította Kiss József)

PETER KÓNYA

THE AUTOCHTON AND ALOCHTON POPULATION OF THE BODROGKÖZ REGION

This research intends to examine the nationality and regional relations in 50 villages of the historical Bodrogek, which came under the ex Bodrogek district of Zemplén county, but it is extended also to next 11 neighbouring villages.

This paper gives a combined comparing analyse of the religious denomination structures in the population and of the families heads surnames. The newcomers who settled in the Bodrogek and in the neighbouring villages were hungarians, slovaks and rusyns. The protestant population was, contrarily to the other two christian denominations, predominant in 25 villages. Simultaneously to the migration came the process of recatholisation, which is till nowadays discernible in the denominational relations of this region. The majority of the slovak newcomers were roman catholics, the rusyns were greek catholics. Though their appearance was not that considerable, that it would fundamentally change the ecclesiastical relations of the region. As the new raised roman and greek catholic congregations were originally bilingual, in Bodrogek an in the big part of the neighbouring villages was speeded up the hungarisation of slovak and rusyn newcomers and in the second half of the 19. century, their descendants solely claimed their hungarian nationality.